

ПРИНЦИП ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ ЯК ВИМОГА ТОЧНОСТІ, ЯСНОСТІ ТА СТІЙКОСТІ ПРАВАЗАСТОСОВНИХ АКТІВ

THE PRINCIPLE OF LEGAL CERTAINTY AS A REQUIREMENT OF ACCURACY, CLARITY AND STABILITY OF LEGAL ACTS

Савинський С.М., аспірант відділу теорії держави і права

Інститут держави і права імені В.М. Корецького Національної академії наук України, адвокат

Адвокатське об'єднання «ГРЕЙСЕРС»

Стаття присвячена розгляду правової визначеності як вимоги точності, ясності та стійкості правозастосовних актів. У статті визначено, що принцип правової визначеності є загальноправовим принципом та передбачає комплексність, системність правового регулювання суспільних відносин, точність, ясність, несуперечність і логічну відповідність положень законодавства. Принцип правової визначеності є однією з основних передумов забезпечення міцного правопорядку, обумовленою потребою його застосування у законотворчому та правозастосовному процесах. Також у статті зазначено, що принцип правової визначеності передбачає однозначність правозастосування, а отже, системність і послідовність діяльності державних інституцій, насамперед, органів судової влади. Крім того, правозастосування гарантує чітку взаємодію судовою та законодавчою гілками влади щодо конкретизації законів, обов'язковості реалізації норм права, запровадження механізму належного та ефективного виконання судових рішень, недопустимість свавільного перегляду правозастосовних актів. Окремо у статті досліджуються зміст та особливості таких вимог як точність, стабільність і чіткість правозастосовного акту. Автором також звернуто увагу на специфіку судового правозастосування, зокрема, вказано, що Правозастосування гарантує чітку взаємодію судовою та законодавчою гілками влади щодо конкретизації законів, обов'язковості реалізації норм права, запровадження механізму належного та ефективного виконання судових рішень, недопустимість свавільного перегляду правозастосовних актів.

У висновках автором зазначено, що принцип правової визначеності є однією з умов ефективної дії верховенства права та правовим орієнтиром для вітчизняного законодавця метою якого є забезпечення стабільного правового статусу людини шляхом вдосконалення як процесів правотворчості, так і процесів правозастосування. На стадії застосування права принцип правової визначеності необхідно розглядати як вимогу точності, ясності, стабільності, несуперечності та недвозначності правової норми та правозастосовного акта. Від визначеності правозастосовного акту залежить одноманітне розуміння, тлумачення та застосування норм права. Правозастосовний акт відповідає принципу правової визначеності у тому випадку, якщо кожному суб'єкту права зрозумілі наслідки своєї поведінки (дії та бездіяльності).

Ключові слова: нормативно-правовий акт, правозастосовний акт, визначеність права, ясність закону, стабільність права, передбачуваність закону.

The article is devoted to the consideration of legal certainty as a requirement of accuracy, clarity and stability of law enforcement acts. The article determines that the principle of legal certainty is a general legal principle and provides for the complexity, systematicity of legal regulation of social relations, accuracy, clarity, consistency and logical compliance of the provisions of the legislation. The principle of legal certainty is one of the main prerequisites for ensuring a strong rule of law, due to the need for its application in law-making and law enforcement processes. The article also states that the principle of legal certainty provides for the unambiguousness of law enforcement, and therefore, the systematicity and consistency of the activities of state institutions, primarily the judicial authorities. In addition, law enforcement guarantees clear interaction between the judicial and legislative branches of government regarding the specification of laws, the mandatory implementation of legal norms, the introduction of a mechanism for the proper and effective execution of court decisions, and the inadmissibility of arbitrary revision of law enforcement acts. Separately, the article examines the content and features of such requirements as accuracy, stability and clarity of the law enforcement act. The author also draws attention to the specifics of judicial law enforcement, in particular, it is indicated that Law Enforcement guarantees clear interaction between the judicial and legislative branches of government regarding the specification of laws, the mandatory implementation of legal norms, the introduction of a mechanism for proper and effective execution of court decisions, and the inadmissibility of arbitrary revision of law enforcement acts.

In the conclusions, the author states that the principle of legal certainty is one of the conditions for the effective operation of the rule of law and a legal guideline for the domestic legislator, the purpose of which is to ensure a stable legal status of a person by improving both lawmaking processes and law enforcement processes. At the stage of law enforcement, the principle of legal certainty must be considered as a requirement for accuracy, clarity, stability, consistency and unambiguousness of a legal norm and a law enforcement act. The uniform understanding, interpretation and application of legal norms depends on the certainty of a legally enforceable act. A legally enforceable act complies with the principle of legal certainty if each subject of law understands the consequences of his or her behavior (actions and inactions).

Key words: regulatory legal act, law enforcement act, certainty of law, clarity of law, stability of law, predictability of law.

Постановка проблеми. Ефективність правових реформ, що проводяться на сучасному етапі, залежить, у тому числі, від якості існуючої правозастосовної діяльності, оскільки саме застосування правових норм завершує процес правового регулювання суспільних відносин. Формування правової держави неможливе без функціонування ефективного правозастосовного процесу в сучасному вітчизняному правовому полі. У правовій доктрині та правозастосовній (у тому числі судовій) практиці категорія «правова визначеність» розглядається не лише як принцип, а й як вимога до правової норми, правозастосовного акту, як критерій права, фундаментальну ідею та в цілому ряді інших значень, що демонструє універсальну природу вимог цього феномену, виявлення нових граней, прояв правової визначеності у всіх галузях права [1, с. 94].

Проведення соціально-економічних реформ та конституційно-правових перетворень на сучасному етапі розвитку держави вимагає здійснення планомірної правотворчої

та правозастосовної роботи. У зв'язку з цим особливе значення має дослідження принципу правової визначеності як вимоги точності, ясності та стійкості правозастосовних актів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У. Б. Андрусів, О. А. Белянич, М. М. Дмитрієва, М. І. Козюбра, Ю. І. Матвєєва, Н. В. Міловська, В. В. Савенко, Е. Є. Сілантьєва, С. Є. Федик, О. Г. Ярема та інші.

Метою статті є розгляд правової визначеності як вимоги точності, ясності та стійкості правозастосовних актів.

Виклад основного матеріалу. Принцип правової визначеності є загальноправовим, фундаментальним принципом права, який сформований у юридичній науці та правозастосовній практиці, та який має важливе значення при організації діяльності та функціонування суб'єктів правовідносин. Принцип правової визначеності передбачає комплексність, системність правового регулювання суспільних відносин, точність, ясність, несуперечність і логічну відповідність положень законодавства, що

забезпечує можливість уніфікованого застосування останніх на практиці [2, с. 58].

Принцип правової визначеності є однією з основних передумов забезпечення міцного правопорядку, обумовленою потребою його застосування у законотворчому та правозастосовному процесах. Як зазначає В. О. Панкратова провідне значення принцип правової визначеності відіграє саме у правозастосовній діяльності, оскільки вказаний принцип вимагає системності, однозначності та послідовності у процесі здійснення діяльності правозастосовними органами [3, с. 89]. Розглядаючи принцип правової визначеності як вимогу точності, ясності та стійкості правозастосовних актів насамперед необхідно визначити зміст поняття та особливості правозастосовного акту. Правозастосовний акт будучи різновидом індивідуально-правових актів, відіграє важливу роль у механізмі правового регулювання оскільки забезпечує конкретизацію нормативних принципів щодо конкретних ситуацій та суб'єктів [4, с. 31].

Під правозастосовним актом необхідно розуміти офіційний правовий документ, прийнятий у встановленому нормативно-правовими актами порядку уповноваженим правозастосовним органом або його посадовою особою, що містить суб'єктивні права та юридичні обов'язки визначеного кола особи, а його виконання забезпечується заходами державного примусу [5, с. 34].

Тобто, акт правозастосування є способом зовнішнього прояву формально-обов'язкового правила поведінки суб'єкта, що має індивідуальний характер, та, який встановлює, підтверджує, скасовує чи змінює юридичні права та обов'язки конкретно визначених суб'єктів.

До особливостей актів правозастосування належать наступні: передбачають виникнення, зміну та припинення правовідносин; можуть бути оскаржені; мають владний характер (є обов'язковими до виконання всім особам, яким адресований відповідний акт); повинні відповідати нормам права; мають персоніфікований характер (мають чітко визначених адресатів і стосуються конкретної ситуації); приймаються у визначеному законом порядку та формі. У свою чергу, правова визначеність спрямована на забезпечення стабільності правовідносин у різних сферах суспільних відносин, включаючи прийняття правозастосовних актів, зокрема судових рішень, які мають на меті забезпечення балансу прав та інтересів сторін спору [6, с. 5–6].

С. П. Погребняком сформульовані вимоги до застосування нормативних актів, до яких належать наступні: нормативно-правові акти повинні виконуватись; повинна існувати практика однакового застосування закону; повинна існувати практика конкретизації (уточнення) змісту нормативних актів; судові рішення повинні бути обов'язковими та остаточними та підлягати виконанню [7, с. 32].

Принцип правової визначеності виконує важливу роль правовому регулюванні, забезпечуючи загалом його точність, ясність і стабільність. Крім того, принцип правової визначеності створює міцну основу для реалізації інших принципів права як загальноправових, так і міжгалузевих. Зміст принципу правової визначеності складається, з ясних, недвозначних та зрозумілих правових актів, які, по-перше, дозволяють суб'єктам права чітко розуміти наслідки своєї поведінки; по-друге, створюють необхідну основу для реалізації права, тлумачення та правозастосування [8, с. 127]. Водночас принцип правової визначеності гарантує учасникам правовідносин відсутність довільних та непередбачуваних змін їх офіційно визнаного правового статусу, а також забезпечує стійкість правозастосовних актів, зокрема, законного рішення суду, яке набуло чинності.

Із зазначеного випливає, що правова визначеність нерозривно пов'язана з такими вимогами як: ясність, чіткість, несуперечливість і передбачуваність (стабільність) як закону, так і заснованому на ньому правозастосовному акті.

Принцип правової визначеності проявляється у вимозі стабільного правового регулювання. Змістовно зазначена

вимога проявляється через стабільність чинного нормативного регулювання та заснованого на ньому процесу реалізації правовідносин, через формальну визначеність діючих норм права, ясність прав і незмінність правового статусу осіб (учасників) правовідносин, заснованих на відповідних нормах, через точність, ясність та несуперечність системи права в цілому, у тому числі через чітку ієрархічну побудову системи джерел права, що дозволяє однозначно вирішувати наявність колізії та прогалини, що наявні у чинному законодавстві [9, с. 12]. Стабільність правозастосовного акту передбачає його обов'язковий характер (юридичну силу) для визначених цим актом осіб, а також заборону його перегляду, крім визначених законом випадків. Розглядаючи справу «Брумареску проти Румунії» Європейський суд з прав людини вказав, на те, що рішення суду відповідає принципу правової визначеності за умови, що відповідне рішення не ставилося під сумнів [10].

Другою вимогою змісту принципу правової визначеності охоплює динаміку застосування права. У цьому аспекті правова визначеність знаходить свій прояв як через акти правозастосування, так і через такі його складові елементи, як: правова політика, правосвідомість суб'єктів правовідносин, правова ідеологія [11, 43]. Враховуючи зазначене, форми об'єктивації цієї вимоги проявляються через однаковість у розумінні одних і тих самих норм як усіма суб'єктами правовідносини через критерії стійкості та стабільності правозастосовних актів [12, с. 38].

Третьою вимогою принципу правової визначеності є чіткість і ясність правозастосовного акту. Зміст вказаної вимоги полягає в тому, що суб'єкти відповідних правовідносин могли в розумних межах передбачати наслідки своєї поведінки і бути впевненими в незмінності свого остаточного правового статусу, зміна якого може бути допустима лише за наявності виняткових (істотних) підстав. Зокрема, у справі «Йокела проти Фінляндії» Європейський суд з прав людини зазначив, що заявники могли законно очікувати на розумно послідовний підхід зі сторони судів та органів влади щодо визначення ринкової вартості земельної ділянки, а у разі відсутності відповідної послідовності заявники могли законно очікувати на отримання обґрунтованого пояснення стосовно таких розбіжностей [13]. У іншій справі «Федоренко проти України» Європейським судом з прав людини було зроблено висновок про те, що заявник може вважатися таким, який має легітимні очікування стосовно прибутку згідно із положеннями угоди про доларовий еквівалент, останній може вважатися майном відповідно до ст. 1 Конвенції [14]. Крім того, Європейський суд з прав людини вказав, що дії національного суду можуть розглядатися як такі, що позбавили заявника законних очікувань за договором, насамперед, умови на яку він погодився під час укладання угоди.

Отже, враховуючи практики Європейського суду з прав людини можна зробити висновок про те, що під легітимними (законними) очікуваннями необхідно розуміти правову визначеність особи, яка вивчивши норми права, може спрогнозувати свою поведінку та власний вибір, тобто особа розраховує одержати певний результат залежно від вчинених нею діянь. Саме у зазначеному аспекті можна простежити такі вимоги як чіткість і ясність правозастосовного акту.

Принцип правової визначеності передбачає однозначність правозастосування, а отже, системність і послідовність діяльності державних інституцій, насамперед, органів судової влади. Правозастосування гарантує чітку взаємодію судовою та законодавчою гілками влади щодо конкретизації законів, обов'язковість реалізації норм права, запровадження механізму належного та ефективного виконання судових рішень, недопустимість свавільного перегляду правозастосовних актів [15, с. 451].

У контексті дослідження правової визначеності правозастосовних актів, на нашу думку, доцільно звернути увагу

саме судове правозастосування. Оскільки обов'язковими складовими елементами принципу правової визначеності є єдине розуміння та тлумачення правових норм судами та єдність судової практики. Крім того, як зазначають У. Б. Андрусів і С. Є. Федик визначений характер рішення суду є передумовою набуття ним юридичної сили. У свою чергу, фактором дотримання принципу правової визначеності є гарантування правової стабільності та незмінності рішень суду, що набрали законної сили [16, с. 22].

Європейський суд з прав людини неодноразово акцентував увагу на суперечливе та неоднакове застосування та тлумачення норм права національними судами. Зокрема, у справі «Олександр Волков проти України» Європейський суд з прав людини вказав, що незгода заявника з обраною процедурою належить до питань тлумачення національного права, що, насамперед, належить до повноважень національних органів. Європейський суд з прав людини повинен перевірити чи відповідає спосіб, у який застосовується та тлумачиться національне законодавство вимогам Європейської Конвенції, та як вони тлумачаться враховуючи практику Європейського суду з прав людини [17].

Отже, вимоги принципу правової визначеності є взаємопов'язаними в межах механізму правового регулювання. Зокрема, на стадії застосування права принцип правової визначеності необхідно розглядати як вимогу точності, ясності, стабільності, несуперечності та недвозначності правової норми та правозастосовного акта.

Висновки. Принцип правової визначеності має загальноправовий характер, оскільки, він поширюється на всі без винятку, галузі права. Відповідно до цієї вимоги необхідним критерієм, ознакою правозастосовного акту є його визначеність. Від того, наскільки правозастосовний акт відповідає критерію визначеності, можна зробити висновок про ефективність та результативність законодавчої діяльності. На стадії застосування права принцип правової визначеності необхідно розглядати як вимогу точності, ясності, стабільності, несуперечності та недвозначності правової норми та правозастосовного акта.

Аналіз правозастосовної практики дозволяє виділити обов'язкові умови, за наявності яких норма права відповідає принципу правової визначеності. По-перше, правозастосовний акт відповідає принципу правової визначеності, якщо його сформульовано наочно і ясно, що дозволяє суб'єктам права узгоджувати з ним свою поведінку. Про точність і ясність формулювань правових розпоряджень можна вести мову у тому випадку, якщо: зміст правозастосовного акту зрозумілий для звичайного громадянина; зміст правової норми стає зрозумілим шляхом виявлення взаємозв'язку правових норм, у тому числі на основі узагальнення судової практики щодо конкретної сфери суспільних відносин; зміст правової норми стає зрозумілим після звернення за юридичною допомогою. По-друге, правозастосовний акт відповідає принципу правової визначеності, за умови його узгодженості із системою чинного правового регулювання.

Визначеність правозастосовного акту є його невід'ємною властивістю. Від визначеності правозастосовного акту залежить одноманітне розуміння, тлумачення та застосування норм права. Правозастосовний акт відповідає принципу правової визначеності у тому випадку, якщо кожному суб'єкту права зрозумілі наслідки своєї поведінки (дії та бездіяльності). При цьому текст правозастосовного акту може бути викладений таким чином, що не буде очевидним для суб'єктів права одразу, а стане зрозумілим після тлумачення відповідного правозастосовного акту судом, або звернення після за юридичною допомогою. Отже, визначеність правозастосовного акту – це точність, ясність і недвозначність розпоряджень, їх узгодженість у системі правового регулювання, що забезпечує суб'єктам права їх розуміння та реалізацію, самостійно або з юридичною допомогою.

Принцип правової визначеності є однією з умов ефективної дії верховенства права та правовим орієнтиром для вітчизняного законодавця метою якого є забезпечення стабільного правового статусу людини шляхом вдосконалення як процесів правотворчості, так і процесів правозастосування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Матвеева Ю.І. Поняття та розуміння принципу правової визначеності. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2017. Том 200. С. 93-97.
2. Міловська Н.В. Принцип правової визначеності в контексті оновлення цивільного законодавства України. *Нове українське право*. 2022. № 1. С. 57-63.
3. Панкратова В.О. Принцип правової визначеності в системі загальних принципів права. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2014. Випуск 64. С. 87-93.
4. Гусаров С.М. Правозастосування в Україні: монографія. Харків : Золота миля, 2015. 416 с.
5. Соколова І.О. Правозастосовний акт у системі правового регулювання суспільних відносин. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2020. Випуск 39. С. 31-46.
6. Буц О.В. Поняття та основні ознаки правозастосовних актів. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2016. № 1. С. 3-8.
7. Погребняк С. Принцип верховенства права: деякі теоретичні проблеми. *Вісник Академії правових наук України*. 2006. № 1 (44). С. 26-36.
8. Гуйван П.Д. Міжнародно-правовий принцип правової визначеності. Його сутнісні та часові прояви в українській правовій системі. *Альманах міжнародного права*. 2018. Випуск. 19. С. 124-134.
9. Кравчук В. Зміст принципу правової визначеності як необхідної складової верховенства права. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. № 4 (20). С. 10-15.
10. Case ECHR of Brumărescu v. Romania 28 October 1999 (Application № 28342/95). *European Court of Human Rights*. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/tur/%22itemid%22:\[%22001-58337%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/tur/%22itemid%22:[%22001-58337%22]) (дата звернення: 18.11.2024).
11. Беляневич О.А. Поняття легітимних очікувань та проблеми його застосування судами України. *Приватне право і підприємництво*. 2016. Випуск. 16. С. 41-45.
12. Матвеева Ю.І. Юридико-технічні характеристики принципу правової визначеності. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2015. Том 168. С. 37-39.
13. Case ECHR by 21 May 2002 of «Jokela v. Finland» (Application № 28856/95). *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre/?i=001-60466> (дата звернення: 18.11.2024).
14. Рішення Європейського суду з прав людини від 01 червня 2006 року у справі «Федоренко проти України» (заява № 25921/02). *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_041 (дата звернення: 18.11.2024).
15. Ярема О.Г. Принцип правової визначеності як вимога стабільності правовідносин в адміністративному судочинстві. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 5. С. 449-454. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/290748/284385> (дата звернення: 18.11.2024).
16. Андрусів У.Б., Федик С.Є. Елементи принципу юридичної визначеності. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 1. С. 19-25.
17. Рішення Європейського суду з прав людини від 09 січня 2013 року у справі «Олександр Волков проти України» (заява № 21722/11). *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_947 (дата звернення: 18.11.2024).